

ПРАБЛЕМА ФАРМІРАВАННЯ ПРАЦОЎНАЙ ЭЛІТЫ Ў БССР (1935–1941)

АЛЯКСАНДР СУБОЦІН

Анотацыя: Дадзенае даследаванне датычыцца праблематыкі фарміравання працоўнай эліты БССР у працэсе разгортвання стаханаўскага руху ў другой палове 1930-х гадоў. Паказваюцца асаблівасці статусу стаханаўцаў у грамадстве, яго месца ў дзяржаўнай прапагандзе, вызначаецца механізм самаідэнтыфікацыі вытворчых герояў як эліты з працоўнага асяроддзя.

Ключавыя словы: эліта, стаханаўскі рух, стаханаўцы, сацыяльны статус, “знатныя людзі”.

THE PROBLEM OF FORMATION OF LABOUR ELITE IN BSSR (1935–1941)

Abstract: This study is devoted to the problem of formation of working elite in BSSR during the deployment of Stakhanov movement in the second half of the 1930s. The author analyses the status of Stakhanovites in society and their role in state propaganda. He also defines mechanisms of self-identification of production heroes as the elite of working class.

Keywords: Elite, Stakhanov Movement, Stakhanovites, Social Status, “Noble People”.

З разгортваннем стаханаўскага руху ў БССР, пачынаючы з 1935 года, у асяроддзі рабочых і калгаснікаў вылучылася асобная сацыяльная група яго ўдзельнікаў – стаханаўцаў, якая набывае свае спецыфічныя рысы і пачынае трактавацца дзяржавай як новая элітная катэгорыя працоўных.

Рабочы ці калгаснік, атрымаўшы статус стаханаўца, пераходзіў на самую высокую пазіцыю ў шэрагу працоўных і грамадскіх актывістаў. Сацыяльны статус стаханаўцаў меў ідэалагічную афарбоўку: улада ставіла задачу падкрэсліць высокі прэстыж у савецкім грамадстве тых працоўных, што ўдзельнічалі ў стаханаўскім руху. Таму грамадскае становішча стаханаўцаў звязвалася ў дзяржаўным дыскурсе другой паловы 1930-х гадоў з паняццем “знатнасці”, і вельмі часта на афіцыйным узроўні і ў прэсе яны называліся “знатнымі людзьмі”. Узнікненне статусу “знатных людзей”, які прымяняўся ў адносінах да стаханаўцаў, азначала ўтварэнне ў савецкіх умовах, па аналогіі са значцю дарэвалюцыйнага часу, новай элітнай катэгорыі грамадства з ліку працоўных. У гэтым выпадку “знатнасць” вызначалася не высокім сацыяльным паходжаннем, а дасягненнямі, звязанымі з высокім узроўнем працоўнай актыўнасці і ўдасканаленнем вытворчага працэсу.

Увайсці ў групу працоўнай “знаці” мог кожны рабочы ці калгаснік, які вылучыўся сярод прадстаўнікоў свайго калектыву новымі падыходамі да працы, што павысілі прадукцыйнасць гаспадарчых адзінак. У выніку, фактычна ў кожнай прафесійнай групе ў працэсе разгортвання стаханаўскага руху вылучаліся свае “знатныя людзі”. Напрыклад, лепшыя стаханаўцы лясной прамысловасці Беларусі называліся “знатнымі людзьмі лесасплаву”. У адносінах да стаханаўцаў сельскай гаспадаркі ў грамадстве былі вызначаны такія статусы, як “знатная даярка”, “знатны свінар”, “знатная цялятніца” і іншыя. Першасная асацыяцыя са статусам стаханаўцаў як працоўных з высокім узроўнем вытворчай актыўнасці набывала ў далейшым шырокі сацыяльны кантэкст, дзе яны вызначаліся як людзі з самымі выдатнымі грамадскімі якасцямі, гэта ў выніку наклала адбітак на фарміраванне на іх прыкладзе ідэальнай мадэлі паводзін у сферы палітычнага жыцця, а таксама на працэсе складвання высокага ўзроўню іх матэрыяльна-бытавога забеспячэння і культурнага абслугоўвання.

Удзел у стаханаўскім руху адкрываў перад нікому невядомымі раней працоўнымі перспектыву стаць знакамітымі героямі не толькі ў рэспубліцы, але і ва ўсім СССР. Шырокую вядомасць атрымалі такія імёны, як Ю. Цэйтлін, Р. Рушко (Бабруйскі фанерны завод), І. Гунько (Мінская кандытарская фабрыка “Камунарка”), браты Г. і З. Скабло (Мінская абутковая фабрыка імя Кагановіча), Л. Левін (гарбарны завод “Бальшавік”), В. Харнас (Мінскі станкабудаўнічы завод імя Кірава).

На сфарміраванасць статусу рэспубліканскіх герояў паказвае той факт, што рабочых, якія, напрыклад, вызначаліся ў кандытарскай вытворчасці часта называлі гунькоўцамі па імені перадавіка І. Гунько, а выдатнікаў працы ў лесапіленні адпаведна – рушкоўцамі ад імені стаханаўца Р. Рушко. Так, у БССР складваўся своеасаблівы гераізм рэспубліканскага ўзроўню, дзе ў рамках агульнасаюзнага руху стаханаўцаў, які ўзяў сваю назву ад яго пачынальніка А. Стаханава, узніклі свае аналагічныя статусы перадавікоў, што арыентаваліся на імёны герояў рэспублікі.

У практыцы разгортвання стаханаўскага руху высокі сацыяльны статус “знатных людзей” у некаторых выпадках насіў фармальны характар, калі кіраўнікі гаспадарчых адзінак акружалі пашанай стаханаўцаў вытворчасці толькі падчас пэўных святаў, а таксама грамадскіх і палітычных мерапрыемстваў. Вобраз стаханаўцаў у гэтым выпадку часова выкарыстоўваўся гаспадарнікамі ў якасці прывядзення станючых прыкладаў працы сваіх вытворчых адзінак для справядзачы перад дзяржаўнымі органамі. У астатні жа час сацыяльнае становішча стаханаўцаў ні чым не адрознівалася ад звычайных працоўных. Напрыклад, на Віцебскім цагельным заводзе №1 імя лепшага стаханаўца Кубышава кіраўніцтва прадпрыемства і прафкам выкарыстоўвалі падчас урачыстасцяў, згадвалі ва ўсіх прывітальных тэлеграмах, запрашалі ў Прызідумы розных сходаў і канферэнцый, але пры гэтым не аказвалі яму такой пашаны ў звычайныя дні, ніякім чынам не дапамагалі гэтаму рабочаму ў арганізацыі яго працы і быту (Протоколы і выписки, 1935). У выніку, статус “знатных людзей” адыграў пэўную адмоўную ролю для яго носьбітаў і ператварыўся на асобных прадпрыемствах у складаючую частку паказных бакоў жыцця тагачаснага грамадства. Пры гэтым паняцце “знатнасці” ў большай ступені пачынае выкарыстоўвацца толькі ў адносінах да самых лепшых удзельнікаў стаханаўскага руху на фоне значнага колькаснага росту стаханаўцаў.

У працэсе прапаганды стаханаўскага руху яго ўдзельнікам прадпісвалася ў агітацыйных брашурах ці ў публічных выступленнях расказаць не толькі пра сваю працу і новыя метады, якія яны выкарыстоўвалі ў вытворчасці, але і абавязкова распавядаць асабістую біяграфію, вызначаць станючыя змены ў сваім штодзённым жыцці. У такіх расказах стаханаўцы звярталі вялікую ўвагу на сваё сацыяльнае паходжанне, дзе яны выступалі як выхадцы з бяднейшага ці сярэдняга сялянства або рабочых. Найбольш яскрава перадавікі распавядалі пра сваё цяжкае матэрыяльнае становішча да разгортвання стаханаўскага руху і для параўнання прыводзілі прыклады высокага ўзроўню матэрыяльнага і культурнага жыцця па выніках удзелу ў сацыялістычным спаборніцтве.

Такага роду працэдуры, па вызначэнні французскага філосафа М. Фуко, выступаюць у грамадстве ў якасці сродкаў самаідэнтыфікацыі суб'ектацізмены яго ідэнтычнасці, своеасаблівай тэхнікі “я” (Фуко, 2007: 552). У сталінскім жа грамадстве публічныя выступленні з расповедамі пра сябе для катэгорый, што вызначаліся сваім высокім статусам, становяцца асноўным спосабам яго замацавання і ўсталявання грамадскага прызнання. У выпадках са стаханаўцамі публічныя выступленні служылі сродкам іх самазацвярджэння як выдатных працоўных і новых “знатных людзей”. Па выніках расповедаў пра свой жыццёвы і працоўны шлях стаханаўцы павінны былі ўсвядоміць сваю прыналежнасць да элітнай катэгорыі працоўных і маркіраваць сябе як людзі з самымі выдатнымі якасцямі, што адпаведна знаходзіла сваё пацверджанне ў “чыстай” біяграфіі, высокіх працоўных дасягненнях, актыўным удзеле ў грамадскай працы, паляпшэнні матэрыяльнага становішча.

Такім чынам, у выніку разгортвання стаханаўскага руху ў сацыяльнай структуры ўзнікла новая катэгорыя перадавікоў, статус якіх характарызаваўся высокім грамадскім прэстыжам і фарміраваннем гераічных вобразаў у вытворчай сферы, пры гэтым у БССР узніклі героі рэспубліканскага ўзроўню. Стаханаўцы з падачы дзяржавы выступалі ў якасці своеасаблівай працоўнай эліты і павінны былі стаць узорам савецкіх рабочых і калгаснікаў з выдатнымі вытворчымі здольнасцямі і самымі станоўчымі грамадскімі якасцямі, што на ўзроўні самаідэнтыфікацыі актыўна замацоўвалася ў іх публічных выступленнях. У той жа час у працэсе значнага росту колькасці стаханаўцаў вызначэнне іх статусу як працоўнай эліты набывае ўсё больш прапагандысцка-сімвалічнае значэнне і адносіцца ў большай ступені да так званых “маякоў” стаханаўскага руху ў БССР.

Бібліяграфія

1. *Протоколы и выписки из протоколов заседаний стахановцев при райпрофсоветах. Сведения ЦП профсоюзов БССР о стахановском движении на отдельных предприятиях* (1935). Нацыяльны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ), Ф. 4-п, воп. 1, спр. 4238, арк. 130.

2. Фуко, Мишель (2007). *Герменевтика субъекта: Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франсе в 1981–1982 учебном году*. Санкт-Петербург: Наука.